

Přiblížení vybraných aspektů reformy volebního systému

TOMÁŠ LEBEDA

Novela volebního zákona z dílny opozičně smluvních stran se stala jedním z nejžhavějších politických témat první poloviny tohoto roku. Diskuse o jejím obsahu se bohužel rozproutila až v době, kdy bylo prakticky nemožné ovlivnit její podobu. Dost možná i způsob, jakým byla změna volebního systému dojednána a prosazena, přispěl k vlně kritiky, kterou reforma sklídila. Seriózní politologické a právní analýzy, ať už bylo jejich hodnocení jakékoli, zůstaly většinou ve stínu populárních frázi a nepřesných empirických údajů doplněných dezinterpretujícími závěry.

Následující stať by měla přispět k podrobnějšímu přiblížení nově konstituovaných pravidel pro volby do Poslanecké sněmovny. Reforma poměrného volebního systému je sice jen výsekem z rozsáhlé novely volebního zákona, je však tím nejkontroverznějším a nejzávažnějším tématem, které přinesla. S jistým zjednodušením můžeme říci, že se odborná diskuse rozpadá na dva okruhy problémů: 1) Je změna volebních pravidel potřebná? Eventuelně je posílení „většinových vlastností“ volebního systému vhodné, či dokonce nutné? Nebo ještě úžeji, jsou zvolené prostředky těmi pravými? Tyto otázky řeší politologové a odpovědi na ně se samozřejmě různí stejně, jako se různí jednotlivé politologické koncepty modelů zastupitelské demokracie. 2) Je úprava volebního systému pro Poslaneckou sněmovnu v souladu s Ústavou? Tímto problémem by se měli zabývat ústavní právníci, přičemž politická věda může přispět vyjasněním určitých pojmů, pokud však můžeme říci, že v těchto pojmech má jasno (mám na mysli zejména definici, pro tuto reformu životně důležitého, pojmu „poměrné zastoupení“). Ani jeden ze zmíněných problémů nemůže být seriózně řešen bez podrobných znalostí specifických vlastností nově přijatého volebního systému a bez představy o jeho možném působení na stranický systém.

Základní parametry poměrného systému, jimiž lze významně ovlivňovat výslednou podobu stranického systému, jsou čtyři. Patří sem: volební formule, s ní související počet skrutinií, velikost volebního obvodu a existence či neexistence uzavírací klauzule a její výše.² Nejsou to faktory jediné, ale nejzávažnější. Jejich účinky se mohou při různých vzájemných kombinacích umocňovat, tlumit, překrývat, nebo na sobě mohou být nezávislé. Samozřejmě bychom mohli nalézt celou řadu dalších, přímých i nepřímých prvků, které ovlivňují vztah mezi volebním a stranickým systémem. Zmíněné čtyři parametry jsou, mimo svou dominantní roli, důležité také tím, že jich lze užít při empirickém průzkumu volebního systému; tedy při modelování (simulaci) výsledků voleb³.

Za povšimnutí jistě stojí, že autoři nového volebního systému přikročili ke změnám u všech čtyř stěžejních parametrů. Novela změnila oproti původnímu volebnímu systému všechny hlavní proměnné: jak volební formulaci a počet skrutinií, tak velikost volebních obvodů a na poslední

chvíli, i když rozhodně ne v poslední řadě, i podobu uzavírací klauzule. Jednotlivým parametřům se budeme věnovat zvlášť, i když se nemůžeme vyhnout určitému prolínání, které je dáno skutečností, že jejich působení není samostatné, ale je téměř vždy výsledkem jejich kombinace.

1. Volební obvody

Prvním krokem, který by měl pomoci naplnit cíle vytyčené v lednovém dodatku Opoziční smlouvy (tj. „... nalezení volebního systému, který významně usnadní vznik funkční většinové vlády složené maximálně ze dvou politických subjektů“⁴) je zmenšení volebních obvodů. Tento krok navrhoval, pro zajištění dlouhodobé vládní stability, politolog Miroslav Novák již na jaře 1996 v době, kdy se Česká republika těšila stabilní vládní koalici ODS, KDU-ČSL a ODA. Upozorňoval na dočasnost některých příčin tohoto stavu a vyzýval k úpravě poměrného systému⁵. V případě této reformy se jedná o zvýšení počtu volebních obvodů z původních 8 na 35, což při zachování počtu 200 poslanců ve Sněmovně⁶, znamená snížení průměrného počtu mandátů připadajících na jeden obvod z 25 na cca. 5,7.

Tab.1 Porovnání starých a nových volebních obvodů.

	Počet volebních obvodů	Průměrný počet poslanců na obvod	Nejmenší počet poslanců v obvodě	Největší počet poslanců v obvodě	Poměr nejmenší : největší volební obvod
Starý systém	8	25	14	41	1 : 2,93
Nový systém	35	5,7	4	8	1 : 2

Mandáty jsou volebním obvodům přisuzovány stejným způsobem jako tomu bylo dříve, tedy až po skončení hlasování na základě volební účasti pomocí Hareovy formule⁷. V případě starého volebního systému byl pravidelně nejmenším volebním obvodem Jihočeský kraj – 14 mandátů a největším Jihomoravský kraj – 41 mandátů. V případě nového volebního systému by nejmenší obvody nikdy neklesly pod 4 mandáty⁸ a největší obvody by teoreticky neměly přesáhnout 8 mandátů⁹. Hranice osmi mandátů může být překročena v případě, dojde-li ve velkém volebním obvodě k výrazně větší volební účasti, než je tomu v ostatních obvodech. Poměr mezi nejmenším a největším volebním obvodem udává míru rozdílnosti velikostí volebních obvodů. Čím menší je druhé číslo, tím více jsou si obvody svou velikostí blízké. Starý volební systém vykazoval poměr 1 : 2,93, novelizovaný systém pak pouze 1 : 2.

Tab. 2 Počty volebních obvodů podle množství přidělených mandátů¹⁰

	4 mandáty	5 mandátů	6 mandátů	7 mandátů	8 mandátů
Počet obvodů	2	14	14	2	3

35 malých volebních obvodů se stalo, vedle volební formule a uzavírací klauzule, jedním z ústředních bodů kritiky nového volebního systému. Zejména jeho odpůrci považují samotné

malé volební obvody za neúměrný „většinový prvek“, či dokonce přímo za příčinu toho, proč tento systém přestává být systémem poměrným.

Dílčím subtématem se stal spor řešící kolik mandátů musí volebnímu obvodu náležet, aby se již jednalo o poměrné rozdělování, následně tedy o poměrné zastoupení. Jeden z autorů volební reformy na stránkách tohoto časopisu prezentoval názor, že onou hranicí jsou 4 mandáty¹¹, tedy právě minimální počet, který volební novela vyžaduje. Jedná se však pouze o názor, nikoli o vědecky doložené tvrzení. Domnívám se, že diskuse na této rovině je z velké části zbytečná a neplodná, jelikož je spjata s nutností přesného „předdefinování“ základních pojmů (např. „poměrný systém“), které, jak jsem již uvedl, nejsou politickou vědou vnímány jednotně. Zajímavý přístup lze odvodit z nástinu španělské a české ústavní úpravy, který provedl Radek Polícar¹². Upozorňuje na rozdíl mezi poměrným zastoupením v rámci volebního obvodu (Španělsko) a poměrným zastoupením v rámci země. Takto pojaté poměrné zastoupení přisuzuje ústavní úpravě ČR, i když, pokud se nemýlím, dovětek „... v rámci celé země“ v naší ústavě neobjevíme. Přes to by se mohlo jednat o přístup měnící způsob nazírání na daný problém.

Zpět k otázce 35 volebních obvodů. Ačkoliv existují tendence přisoudit takto konstituovanému systému obvodů punc neúměrné „většinovosti“, nejsem si vůbec jist, zda je to možné. V kombinaci s modifikovanou d'Hondtovou metodou prokázaly modelové výpočty výrazné posílení zisků velkých stran na úkor stran menších. Další modelové výpočty, za použití jiných volebních formulí, však přinesly zcela odlišné výsledky.

Tab. 3 Porovnání vybraných modelových výpočtů provedených ve 35 obvodech a skutečného výsledku voleb 1998

	ČSSD	ODS	KSČM	KDU-ČSL	US
Skutečný výsledek	74	63	24	20	19
Modifikovaný d'Hondt / 35 obvodů	101	88	4	6	1
Saint-Laguë / 35 obvodů	75	62	30	20	13
Dánská metoda / 35 obvodů	65	52	34	23	26

Saint-Laguë¹³ a Dánská metoda¹⁴ volebního dělitele jasně prokázaly, že stejných 35 volebních obvodů není nutně zbrání velkých stran. O metodě Saint-Laguë lze říci, že pomáhá malým a středně silným stranám; v takto malých obvodech ale pouze středním stranám (v tomto případě KSČM na úkor nejmenší US). Dánská metoda výrazně pomáhá malým stranám na úkor stran nejsilnějších; v takto malých obvodech navíc i stranám středně velkým. Obě zmíněné metody stojí přesně na opačné straně pomyslné škály volebních formulí, než je v zákoně obsažená modifikovaná d'Hondtova nebo Imperialiho metoda¹⁵, které obě posilují zisky velkých stran. Tabulka 3 myslím velmi jasně dokazuje, že malé volební obvody nejsou samy o sobě nutným zvýhodněním silných stran, dokonce, že tomu může být i zcela naopak. Lze konstatovat, že malé volební obvody mají významný vliv na „znečištění“ poměrné volby, chceme-li, na míru proporcionality, nikoli však na směr, kterým se případná disproporce bude ubírat. Směr disproporce určuje použitá volební formule. Až na použité formulí závisí, zda snížená míra proporcionality malých volebních obvodů zvýhodní strany silné, středně velké, nebo malé.

Dalším zásadním problémem, který v souvislosti s malými volebními obvody napadne každého odborníka, je potencionální možnost gerrymandaringu, tedy záměrného manipulování

hranic volebních obvodů za cílem lepšího zisku pro určitý politický subjekt. Tento jev je typický pro většinový volební systém, zejména pro jeho jednokolovou podobu. Logika je asi následovná: *Vytýčit hranice volebních obvodů podle lokálních odlišností elektorátu tak, aby požadovaný kandidát získal potřebnou většinu hlasů; ne příliš těsnou – to je riskantní a zároveň ne zbytečně velkou – „plýtvání“ hlasy, které by bylo možné přesunout na potřebnější místa. Naopak, v předem ztracených obvodech (bez nadějně silnějšího soupeře) je možné kumulovat maximum soupeřova elektorátu, aby došlo k maximálnímu „plýtvání“ jeho hlasy na mandát, který měl beztak jistý.* Obdobné jednání by v menší míře bylo teoreticky možné i u malých obvodů v poměrném volebním systému. Zde nejde pouze o hranice volebních obvodů, ale také o počet mandátů, který se rozděluje, zejména pak o to, komu připadne poslední přidělováný mandát. Jednoduchý příklad; v oblasti, kde by byly silné pouze dvě politické strany, které by si mezi sebou vždy rozdělily všechny mandáty, by bylo pro silnější z obou stran výhodnější soupeřit v pětimandátových volebních obvodech, než v obvodech šestimandátových. Proč? 6 mandátů se mezi dvě strany rozdělí poměrem 3 : 3 přesto, že je jedna strana silnější. Naopak, pokud se rozděluje jen 5 mandátů, vítěz získá 3 a druhý již jen 2 mandáty. Příkladem teoreticky možné manipulace u poměrného systému s malými volebními obvody lze nalézt podstatně více.

Novelizovaný volební zákon s sebou nese několik momentů, které případnou manipulaci s volební geometrií velmi znesnadňují, ne-li zcela vylučují. Nejprve jde o princip konstruování volebních obvodů, které by se neměly měnit a jsou definovány přímo zákonem. Obvody respektují hranice okresů, a žádný volební obvod není protnut hranicí krajskou (14 krajů – VÚSC). Jinými slovy, obvody jsou konstruovány v rámci krajů podle hranic okresů. V případě tří krajů nebylo možné vybrat žádnou jinou alternativu, než která byla zvolena (Karlovarský a Liberecký kraj, které tvoří vždy jediný obvod a Olomoucký kraj, který bylo možné rozdělit na dva obvody jediným možným způsobem). Většina ostatních krajů byla půlena vždy na dva obvody, přičemž teoreticky bylo možné více kombinací, ale v praxi se ukazuje, že zákonodárci vždy zvolili nejlogičtější variantu. Ani u zbylých pěti krajů, které se dělily na 4, v jednom případě na 3 obvody, průzkumné modelové výpočty, při odlišné skladbě volebních obvodů, nezaznamenaly výrazně odlišné výsledky, které by se klonily ve prospěch určité strany. Možnou manipulaci nejvýznamněji znesnadňuje metoda přidělování mandátů jednotlivým obvodům (viz výše), které se děje podle volební účasti. Předem není znám (lze jen předpokládat) počet mandátů pro ten který obvod. K manipulaci by muselo dojít již při vytváření novely volebního zákona, což se, vzhledem k nejasným, dlouhodobým preferencím jednotlivých politických subjektů a nepřesné znalosti jejich lokální podpory, jeví dosti nereálné.

2. Volební formule

Zatímco se zdá, že při ustavení volebních obvodů panovala mezi smluvně opozičními stranami shoda, v případě volební formule tomu tak patrně nebylo. ODS, ustoupivší od původního nereálného požadavku na jednokolový většinový systém, požadovala v případě proporcívního systému Imperialiho volební dělitele. ČSSD naopak prosazovala d'Hondtovou metodu. Zatímco d'Hondtův systém pomáhá velkým stranám jen mírně, Imperialiho systém je zvýhodňuje velmi radikálně. Účinky obou formulí se samozřejmě nejvíce projeví v malých volebních obvodech. Kompromisem se stala „vyrovnávací d'Hondtova metoda“ (terminologie tvůrců volební reformy). Politická

věda zná pět až šest obecně zmiňovaných metod volebního dělitele, od systémů zvýhodňujících malé strany, až po metody disproporční ve prospěch velkých stran¹⁶. Vyrovnávací d'Hondtova metoda mezi ně nepatří. Jedná se o uměle vytvořený kompromis. Jde o obdobnou modifikaci, jakou politologie zná u metody Saint-Laguë. Ta svými účinky pomáhá menším stranám. Pro částečné utlumení této vlastnosti byla popsána její „vyrovnávací“ varianta, která zvyšuje první dělitel z hodnoty 1 na hodnotu 1,4. Pokud provedeme stejnou změnu u d'Hondtova systému, posílíme jeho již tak mírně „většinový“ charakter a přiblížíme ho k účinkům metody Imperialiho, kterou navrhovala ODS. Striktně pojato, přesnější než přívlastek „vyrovnávací“ by byl termín „posilující“ d'Hondtův systém. Domnívám se, že nevhodnějším označením by byl neutrální termín „modifikovaný“ d'Hondtův systém (metoda). Označení „Koudelkova metoda“ bylo doufám míněno pouze žertem. Tato metoda není nikterak nová, je pouze analogií již známého postupu a není proto žádného důvodu, aby nesla něčí jméno¹⁷.

Tab. 4 Porovnání modifikované d'Hondtovy formule s původními návrhy ODS a ČSSD

Volby 1998	ČSSD	ODS	KSČM	KDU-ČSL	US
d'Hondt (návrh ČSSD)	88	71	22	11	8
modifikovaný d'Hondt	101	88	4	6	1
Imperiali (návrh ODS)	108	83	4	5	0

Volby 1996	ODS	ČSSD	KSČM	KDU-ČSL	SPR-RSČ	ODA
d'Hondt (návrh ČSSD)	89	74	19	11	5	2
modifikovaný d'Hondt	102	85	6	6	1	0
Imperiali (návrh ODS)	104	87	3	6	0	0

Modelové výpočty byly provedeny ve 35 volebních obvodech definovaných volebním zákonem.

Zpět k samotné „modifikované d'Hondtově“ metodě. Ke které z původně požadovaných volebních formulí se tento kompromis blíží více? Odpověď není zcela jednoznačná. Z tabulky 4 můžeme soudit, že se, podle výsledků modelových výpočtů voleb 1996 a 1998, blíží více Imperialiho metodě, kterou požadovala ODS. Důležitou úlohu při charakteristice této formule hrají zejména dva faktory. 1) velikost volebních obvodů, ve kterých je formule aplikována a 2) vzájemná poměrná velikost kandidujících stran. K prvému. Čím jsou volební obvody menší, tím se modifikovaný d'Hondt blíží více k účinkům Imperialiho metody. Naopak, při zvětšování volebních obvodů se přiklání více ke klasické d'Hondtově formulí. Např. při porovnání klasického d'Hondta a modifikovaného d'Hondta, aplikovaných v rámci 8 starých volebních krajů (velké volební obvody), byl rozdíl v celorepublikovém výsledku pouhý jeden mandát. Na základě prvního faktoru, vzhledem k tomu, že zákon stanoví malé volební obvody, se v tomto případě modifikovaná d'Hondtova metoda blíží více metodě Imperialiho. Nyní k druhému faktoru. Pokud ve volbách kandidují jedna nebo dvě dominující strany, pak bude jejich zisk

mandátů výrazně navýšen na úkor stran malých (částečně příklad obou voleb 1996 i 1998). V tom případě se účinek bude blížit více účinku metody Imperialiho. Pokud však dojde k situaci, kdy kandidují tři, nebo dokonce čtyři, vyrovnanější politické strany, je velmi pravděpodobné, že zisk mandátů prvních dvou stran nebude o tolik navýšen. Pak se bude celkový výsledek více blížit d'Hondtovu systému (k tomuto tématu ještě v závěru). Vzhledem k stálému charakteru malých volebních obvodů se druhý faktor, závislý na vzájemné poměrné velikosti kandidujících stran, jeví v tomto případě jako podstatně důležitější.

Jaký je rozdíl mezi modifikovanou d'Hondtovou a Imperialiho metodou volebního dělitele? Mimo to, že Imperiali za všech okolností posiluje mandátové zisky silných stran výrazněji, je zde trochu rozdíl v principu, jak u obou ke zvýhodnění dochází. Velmi zjednodušeně řečeno, Imperiali zvýhodňuje velké strany, zatímco modifikovaný d'Hondt oslabuje menší strany. První dělitel 1,42 u modifikovaného d'Hondta znesnadňuje zisk prvního mandátu – to je zmíněné znevýhodnění menších stran. Pokud však strana prvního mandátu dosáhne, přidělování dalších mandátů probíhá již jako u klasické d'Hondtovy metody. Tím, že malé strany na první mandát nemohou dosáhnout, mandáty místo nich sbírají velké strany.

Tab. 5 Schéma přidělování mandátů v pětimandátovém obvodu pomocí modifikované d'Hondtovy metody.

	Strana A	Strana B	Strana C	Strana D
Hlasů:	38,2 % 38 200	25,4 % 25 400	18,3 % 18 300	18,1 % 18 100
1,42	26 901 1	12 887 3	12 887 4	12 746 5
2	19 100 2	12 700	9 150	9 050
3	12 733	8 467	6 100	6 033
4	9 550	6 350	4 575	4 525
Mandátů:	2	1	1	1

Tab. 6 Změny rozdělení mandátů v závislosti na drobných posunech v ziscích hlasů oproti tabulce č. 5

	Strana A	Strana B	Strana C	Strana D
Hlasů:	38,3 % 38 300	25,6 % 25 600	18,1 % 18 100	18,0 % 18 000
1,42	26 972 1	18 028 3	12 746	12 676
2	19 150 2	12 800 4	9 050	9 000
3	12 767 5	8 533	6 033	6 000
4	9 575	6 400	4 525	4 500
Mandátů:	3	2	0	0

Pro lepší představu, tabulka 5 zobrazuje schéma přidělování mandátů v imaginárním pěti-mandátovém volebním obvodu. Každý sloupec patří jedné politické straně. Pod názvem strany (Strana A, ...) je vždy údaj s procenty hlasů¹⁸ a pod ním cifra s počtem hlasů. Počet hlasů strany je dělen řadou čísel 1,42; 2; 3; 4 (dělitele jsou ve sloupci vlevo). Podíly (výsledky dělení) jsou seřazeny ve sloupci své strany vždy na vodorovné úrovni příslušného dělitele (pro zjednodušení zaokrouhleny na celá čísla). Mandáty jsou přidělovány postupně, podle velikosti podílů. Čísla 1 – 5 vedle tučně vytištěných podílů udávají pořadí, ve kterém byly mandáty přidělovány.

Obecně lze říci, že tento volební systém může být velmi citlivý i na drobné posuny voličských preferencí. Malý posun v ziscích hlasů ve více obvodech může znamenat rasantní změnu celkového celorepublikového součtu mandátů. Např. pokud je třetí a čtvrtá strana dosti silná, mohou ve většině volebních obvodů získat po jednom mandátu. Pokud však jejich hlasy klesnou pod kritickou hranici, tzv. přirozený práh (o něm později), k tomu ne v jednom, ale ve více obvodech najednou, může se jejich souhrnný zisk mandátů významně ztenčit. Tabulka 6 má zcela konkrétní úkol. Ukazuje teoretický příklad, jak malý posun v distribuci hlasů (oproti tabulce 5) může znamenat zásadní obrát v rozdělení mandátů v pětimandátovém obvodu. Z původního rozdělení mandátů mezi čtyři strany: 2, 1, 1, 1 (tab.5) se, díky posunu hlasů o jednu až dvě desetiny procenta (!) u každé strany, změnilo rozdělení mandátů na: 3, 2, 0, 0 (tab.6). Jak již bylo řečeno, pokud za určitých okolností podobný jev proběhne ve více obvodech najednou, může i drobná změna v distribuci hlasů znamenat zásadní změnu ve složení Poslanecké sněmovny.

3. Počet skrutinií

Volební formule můžeme podle jednoho z možných kritérií rozdělit na metody užívající vždy jediného skrutinia a na metody, které mohou využít více skrutinií. Nazvat bychom je mohli jako metody volebního dělitele, které rozdělí všechny mandáty vždy přímo ve volebním obvodu, a metody volebního kvocientu, které, nejen že produkují zbytkové hlasy, ale často nedokáží rozdělit všechny mandáty, které jsou volebnímu obvodu přisouzeny¹⁹. Zatímco Hagenbach-Bischoffova formule, užívaná původním volebním systémem, patřila mezi volební kvocienty a byla užitá ve dvou skrutiniích, modifikovaný d'Hondt je volebním dělitelem, který vždy užívá jedině skrutinium. Rozdělování mandátů ve dvou skrutiniích by obecně mělo být více proporní, jelikož hlasy které propadnou v prvním skrutiniu, nejsou zcela ztraceny, ale jsou přesunuty do druhého skrutinia, kde se s jejich pomocí rozdělují zbylé mandáty. Užitím modifikovaného d'Hondta bylo odstraněno druhé skrutinium, které probíhalo na celostátní úrovni. Odstraněny tak byly zároveň i určité slabiny starého zákona související se způsobem sestavování kandidátek pro druhé skrutinium²⁰.

4. Uzavírací klauzule

Snad vůbec nejznámějším technickým prvkem, který poměrný systém užívá proti nadměrnému tříštění parlamentních sil, je uzavírací klauzule. Strany, které nepřekročí stanovené procento hlasů, nejsou vůbec vpuštěny do skrutinia k rozdělování mandátů. Starý volební systém předepisoval 5% pro politické strany a 7%, 9%, 11% pro dvou-, tří-, čtyř- a vícečlenné koalice.

Původní vládní návrh předložený Sněmovně uchoval stejný princip. Sněmovna však přijala pozměňovací návrh²¹, který klauzuli pro koalice upravil následovně: 10% pro dvoučlenné, 15% pro tříčlenné a 20% pro čtyř- a vícečlenné koalice. Jedná se o úpravu přinejmenším velmi neobvyklou, pro kterou je velmi těžké najít obdobu. Podle tvůrců reformy by taková klauzule měla být zbrání proti „obcházení“ volebního zákona – tedy účelovému spojování se do předvolebních koalic. Tak by ve sněmovně mohly zasednout i „trpasličí“ strany, které by samostatně neměly absolutně žádnou šanci. To má svou logiku. Jisté je, že usnadnit zisk mandátů malým stranám rozhodně nebyl záměr tvůrců reformy. Otázkou je, zda nezašli při hledání „většinových zbrání“ příliš daleko.

Nemá význam chodit kolem horké kaše. Jediným politickým subjektem, který mohl smluvní poslance motivovat k přijetí tohoto opatření, je Čtyřkoalice. Pohled na klauzuli je třeba oddělit od pohledu na ostatní hlavní body reformy. Kombinace 35 obvodů a modifikované d'Hondtovy metody sice dosti silně zvýhodňuje velké strany, ale děje se tak obecně. Tedy, ať bude mezi nejsilnější strany patřit kterákoli ze současných politických stran, bude se k ní volební systém chovat stejně přátelsky. Všichni mají rovné počáteční šance a závisí pouze na úspěchu ve volbách. S uzavírací klauzulí popsaného typu je tomu jinak. Její působení je směřováno pouze vůči vybranému typu kandidujících politických subjektů, tedy vůči předvolebním koalicím. Všichni předem ví, o který politický subjekt by se mělo konkrétně jednat. Zdá se, jako by duch zákona ztrácel obecnou povahu. Klauzule v této podobě z velké části popírá smysl předvolebních koalic. Volební systém, jehož jedna z hlavních předností spočívá ve výjimečně vysoké míře motivace stran k předvolební spolupráci (podrobněji dále), tak získal prvek, který směřuje naprosto opačným směrem. Právě silná motivace k předvolební spolupráci by mohla napomáhat k rozvíjení tolik potřebného konsensu mezi stranami. Je obecně známé, že koalice vzniklé před volbami, které se ujímají vlády, bývají stabilnější než koalice vzniklé po volbách na základě jejich výsledků. Ačkoli záměr eliminovat drobné strany, třeba i skryté v rámci předvolebních koalic, plně koresponduje s cílem volební reformy, uzavírací klauzule v této podobě je neorganickým prvkem uvnitř reformovaného systému. Nezdá se, že by v konkrétních případech mohla hrát důležitou roli (jelikož se dá administrativně obejít), ale nezapadá do logiky nového systému. Klauzule nemusí být v konečném důsledku nebezpečná těm, kterým byla původně určena, ale rozhodně se stala zbytečným gestem těch, kteří ji prosadili.

5. Přirozený práh

Jestliže politická strana zdolá uzavírací klauzuli, nemá ještě zcela vyhráno. K získání mandátu musí v každém volebním obvodu překročit takzvaný přirozený práh. Ten je z části dán velikostí (přesněji malostí) volebního obvodu, navíc je zvyšován prvním dělitelem 1,42 modifikované d'Hondtovy formule. Přirozený práh je takové procento hlasů, které stačí k zisku jediného, na posledním místě přidělovaného mandátu²². Např. v pětimandátovém volebním obvodu je to procento hlasů, které je potřebné k zisku pátého mandátu. Fenomén přirozeného práhu na první pohled souvisí s velikostí volebních obvodů, druhým velmi významným faktorem je matematická formule. Další proměnné ovlivňující jeho výši vyplynou z následujících řádků.

Ačkoli se zdá, že není problém zjistit výši přirozeného práhu, krátké zamyšlení nad schématem přidělování mandátů (viz tab.5 a 6) nám prozradí, že metoda výpočtu není zcela jednoznačná²³.

Výpočet probíhá v každém volebním obvodu zvlášť. V zásadě mohou nastat dvě situace. 1) Poslední²⁴ mandát byl přidělen straně, která získala dva nebo více mandátů. 2) Poslední mandát byl přidělen straně, pro kterou byl jediným mandátem. K prvnímu případu. Z podílu, na jehož základě strana získala poslední přidělovaný mandát, je třeba vypočíst (vynásobením cifrou 1,42) počet hlasů, který by k zisku tohoto mandátu potřebovala strana, pro kterou by byl jediným získaným mandátem. Z počtu hlasů je vypočítáno procento hlasů. V druhém případě víme, kolik hlasů strana potřebovala k zisku tohoto jejího jediného mandátu. Jistě nás však napadne, že by tento zisk hlasů nemusel být tak vysoký a mohl by být dokonce i menší. Je to pravda, mohl by být o tolik menší, aby byl alespoň rovný podílu, který následuje jako další v pořadí (mezi stranami by rozhodl los). V tomto druhém případě je prahem pětimandátového volebního obvodu podíl, na jehož základě by mohl být přidělen šestý mandát. Samozřejmě musí být příslušný podíl opět vynásoben cifrou 1,42. Tak zjistíme opravdu nejnižší možný počet hlasů potřebný pro získání jediného mandátu.

Aby vše bylo ještě složitější, ani převedení hlasů na procenta není bez komplikací. Za základ 100% nelze vzít prostý součet hlasů všech stran, které se účastnily přidělování mandátů (skrutinia), ale všechny platné hlasy, které byly v obvodu odevzdány; tedy včetně stran které nezdolaly uzavírací klauzuli. Teprve tak získáme přesné procento hlasů, které udává přirozený práh. Ani toto číslo však nemá univerzální vypovídací hodnotu, jelikož je jedinečné pro každý volební obvod a zároveň pro každé výsledky voleb, na jejichž základě bylo vypočteno. Je tedy zřejmé, že se údaj mění nejen v závislosti na tom kterém obvodu, ale také v závislosti na počtech hlasů, které byly v daném obvodu v daných volbách odevzdány. Následující údaje byly vypočteny na základě modelového propočtu voleb 1996 a 1998.

Tab. 7 Přirozený práh podle velikosti volebních obvodů (v % platných hlasů)

Volby 1996	Celá ČR	4 mandát. obvody	5 mandát. obvody	6 mandát. obvody	7 mandát. obvody	8 mandát. obvody
Průměrný práh	13,15 %	16,63 %	14,58 %	12,61 %	11,84 %	10,10 %
Nejvyšší práh	19,19 %	19,19 %	16,86 %	14,16 %	13,00 %	10,93 %
Nejnižší práh	9,51 %	14,09 %	12,57 %	11,35 %	10,68 %	9,51 %
Počet obvodů	35	2	14	14	2	3

Volby 1998	Celá ČR	4 mandát. obvody	5 mandát. obvody	6 mandát. obvody	7 mandát. obvody	8 mandát. obvody
Průměrný práh	13,93 %	17,61 %	15,43 %	14,07 %	11,75 %	10,80 %
Nejvyšší práh	18,87 %	18,87 %	17,04 %	15,38 %	12,48 %	11,14 %
Nejnižší práh	10,49 %	16,34 %	14,46 %	12,65 %	11,02 %	10,49 %
Počet obvodů	35	2	14	14	2	3

Jednotlivé výsledky přirozeného prahu se mezi volbami 1996 a 1998 mírně liší. Pro naše srovnání je příznivé, že počty obvodů, rozdělující stejný počet mandátů, zůstaly v obou volbách stejné, i když se ne vždy jednalo o tytéž konkrétní obvody. První sloupec cifer („celá ČR“) udává v obou případech průměrný přirozený práh pro dané volby vypočtený na základě přirozených prahů ze všech 35 volebních obvodů. Pod ním následuje hodnota nejvyššího přirozeného prahu, který se v daných volbách vyskytl. O řádek níže naopak najdeme hodnotu vůbec nejnižšího přirozeného prahu. Jelikož by nemělo význam představovat hodnoty ze všech 35 obvodů, následující sloupce jsou rozděleny podle velikosti volebních obvodů. Pro každý typ obvodu (podle počtu mandátů) jsou uvedeny shodné hodnoty, jak již byly popsány; tedy průměrný, nejvyšší a nejnižší práh. Pro zajímavost na posledním řádku nalezneme údaje o počtu volebních obvodů, které rozdělovaly daný počet mandátů.

Jak je patrné, nejvyšších hodnot dosahuje přirozený práh vždy v nejmenších, čtyřmandátových obvodech. Zde nalezneme i největší rozptyl mezi nejvyšší a nejnižší konkrétní hodnotou. Se vzrůstajícím počtem rozdělovaných mandátů se výše přirozeného prahu snižuje. Zároveň se snižuje i zmíněný rozptyl nejvyšších a nejnižších hodnot. Tento závěr se dal samozřejmě předpokládat. Uvedená procenta přirozených prahů, vypočtených podle modelů voleb 1996 a 1998, však mají omezenou predikční hodnotu. Výsledky jsou závislé na více proměnných. Jedná se např. o množství hlasů propadlých díky uzavírací klauzuli, dále o množství hlasů propadlých právě díky přirozenému prahu a v neposlední řadě jsou výsledky přirozeného prahu nepřímo ovlivněné volební účastí. Obecněji lze říci, že výše přirozených prahů jsou závislé, vedle rozdílné velikosti volebních obvodů, z velké části také na poměrné velikosti stran před volbami²⁵. V případě, že do voleb bude vstupovat větší množství (i menších) politických stran, budou hodnoty přirozených prahů nižší, ale jejich důsledky budou „rasantnější“. Naopak, po určité krystalizaci stranického systému, která by se projevila snížením počtu kandidujících stran a zároveň jejich větší silou, lze předpokládat opak. Hodnoty přirozeného prahu pravděpodobně mírně vzrostou, ale jejich význam se bude snižovat. Silným stranám mírně vzrůstající hodnoty nevadí. Tento jev může přispět k udržení systému menšího počtu silných politických stran.

6. Vliv na stranický systém

Změna podoby stranického systému byla hlavním motivem tvůrců volební novely. Tím se obě smluvně opoziční strany netajily. Jejich představou byl takový volební systém, „který významně usnadní vznik funkční většinové vlády složené maximálně ze dvou politických subjektů“²⁶. Podaří se novému volebnímu systému naplnit tuto představu, nebo ne? Lze vůbec na tuto otázku uspokojivě odpovědět?

Autoři volebního systému patrně vycházeli z modelových výpočtů předcházejících voleb (1996, 1998). Tyto výpočty jsou obecně známé a pocházely z více zdrojů²⁷. Je si však třeba uvědomit, že predikční hodnota těchto modelů je limitovaná, jelikož jsou deformovány hned několika příčinami 1) Jedná se o mechanický přepočít hlasů odevzdaných voliči s očekáváním velmi proporčního volebního systému. Je jisté, že by se volební strategie voličů, očekávajících více disproporční systém, změnila. Tím by mohlo (nutně však nemuselo) dojít i k posunům v odevzdaných hlasech. 2) Samotné politické strany by pod tlakem nového volebního systému s největší pravděpodobností samy zásadně změnilly volební strategii. Menší strany by se snažily

uzavřít předvolební koalice. Tuto situaci namodelovat lze a k dispozici máme výsledky např. Čtyřkoalice a podobně. Ale 3) výpočty již nedokáží kalkulovat s případnou pozitivní, nebo negativní reakcí voličů na určitý typ předvolební koalice. 4) Samotná volební reforma může být kritériem pro rozhodování voličů – autorské strany versus odpůrci. 5) Modelové výpočty, založené na konkrétních výsledcích voleb, nejsou schopné popsat situaci, při které by do voleb vstupoval jinak konstituovaný stranický systém. Přesto zůstávají modely voleb nejpřesnějším empirickým podkladem pro posuzování možných dopadů na stranický systém.

Vzhledem k neaktuálnosti modelů voleb, jejichž výsledky neodrážejí současně rozložení politických sil, vznikla potřeba tuto mezeru zaplnit. Sociometrické agentury (STEM a Sofres-Factum) přišly s výpočty založenými na volebních preferencích²⁸. Tato metoda je velice zajímavá, avšak nesmírně náročná. Sociologické šetření je potřeba provést v každém z 35 volebních obvodů na dostatečně reprezentativním vzorku respondentů. To by bylo nesmírně drahé. Proto obě agentury přistoupily ke kompromisu a jednotlivé skupiny respondentů zvětšily nikoli x-násobným zvýšením počtu dotázaných během jednoho průzkumu, ale vzorek rozšířily v čase, tedy o několik měsíců zpět. Výzkum tak nabyl na validitě, ale poněkud pozbyl na aktuálnosti (přesto je nesrovnatelně aktuálnější než klasické modelové výpočty). Přesto se výsledky obou agentur dosti liší a zavádějí otázky o metodické správnosti a přesnosti tohoto postupu. Lze diskutovat o tom, do jaké míry lze obecně považovat výzkum veřejného mínění za dostatečný podklad pro simulování volebních zisků u takto „citlivého“ volebního systému. Pomíneme-li základní otázku míry reprezentativity volebních průzkumů a metod, jimiž jsou data získávána, nabízí se další možná slabá místa. Volební preference mohou být od skutečného hlasování odlišné, např. problém volební neúčasti určitého typu respondentů²⁹. Svou roli může sehrát i moment „vyšší zodpovědnosti“ při udělování hlasu ve volbách. Naproti tomu vyjádření preference může být míněno i jako vyslání určitého varovného signálu, jakéhosi trestného napomenutí.

Tab. 8 Porovnání simulací výsledků voleb podle volebních preferencí sociometrických agentur STEM a Sofres-Factum³⁰

	ČSSD	ODS	KSČM	KDU-ČSL	US
STEM původní systém	40	56	48	27	29
STEM nový systém	38	75	60	11	16

	ČSSD	ODS	KSČM	Čtyřkoalice
STEM původní systém	38	54	47	61
Sofres-F. původní systém	35	59	43	63
STEM nový systém	27	56	46	71
Sofres-F. nový systém	20	69	39	72

Relativizovat a kritizovat je velmi snadné, naopak přispět užitečným materiálem je nepoměrně těžší. Proto s rozumnou mírou odstupů můžeme, při hledání vlivů volebního systému na stranický systém, využít jak modelových přepočtů starších voleb, tak simulací na základě volebních preferencí. Není zdaleka důležité držet se konkrétních cifer. Ty jsou, jak již bylo řečeno,

deformovány mnoha jevy. Podstatně důležitější je sledovat obecné trendy v „chování“ volebního systému. Daný volební systém mění své účinky zejména v závislosti na podobě a rozložení stranické podpory před volbami, přesněji jde o počet, velikost a zejména vzájemnou poměrnou velikost relevantních politických stran vstupujících do voleb. Nepochopme věc špatně, nejedná se o daná kritéria odražená ve složení Sněmovny podle minulých voleb. Jde o aktuální volební podporu stran³¹. Za tímto účelem lze pominout i možné nepřesnosti v preferenčních simulacích. Stejně tak lze přimhouřit oči v případě politologicky diskutabilních koaličních spojení, která se v následující tabulce 9 nepochybně objeví. Opakuji, mnohem více než o konkrétní čísla jde o sledování obecných trendů. S trochou nadsázky lze říci, že čím více modelových výpočtů s odlišnými vstupy máme k dispozici, tím lépe pro pochopíme logiku fungování daného systému.

Tab. 9 Porovnání různých variant modelových výpočtů voleb 1996 a 1998

1996	ODS	ČSSD	KSČM	KDU-ČSL	SPR-RSČ	ODA
Klasický model	102	85	6	6	1	0
Spojení KDU-ČSL a ODA	93	78	2	27	0	
Spojení ODS a ODA	114	79	2	5	0	
Dvě demokratické aliance	100	99	1	0		

1998	ČSSD	ODS	KSČM	KDU-ČSL	US
Klasický model	101	88	4	6	1
Spojení KDU-ČSL a US	93	72	2	33	
Spojení ODS a US	90	102	3	5	
Dvě demokratické aliance	108	91	1		

Tabulka 9 nabízí porovnání více variant modelových výpočtů voleb 1996 a 1998. Vedle klasických modelů, které vychází ze situace, jak strany kandidovaly ve skutečnosti, se nabízí několik teoretických možností předvolebních aliancí. Ač se některé z nich zdají na první pohled nelogické až nesmyslné, následující řádky prokážou jejich význam. Nezapomeňme, že nám zdaleka nejde o předpovědi typu, jak by dopadly volby v daných letech, ale mnohem důležitější je vyzorovat trendy, z nichž by bylo možné učinit obecnější závěry.

Můžeme říci, že v případě voleb, kdy kandidují dvě velké strany a zbylé jsou výrazně menší (cca do 10 – 15 %), tj. obdoba systému stran jako v roce 1996 a 1998, by systém silně zvýhodnil první dvě velké strany tak, že by jedna mohla získat absolutní většinu. Tato varianta se jeví jako nejméně pravděpodobná. Pokud by vznikl třetí celek, svou silou však zaostávající za dvěma velkými stranami, utvořil by se pravděpodobně systém dvou a půl strany, kdy by třetí politický subjekt mohl hrát důležitou roli pověstného jazyčku na vahách. Při vyrovnanějším zisku tří

nebo dokonce čtyř politických subjektů, by mohlo dojít k relativně vyrovnanému zisku mandátů eventuelně k těžko predikovatelnému rozdělení mandátů. Zároveň by byl „většinový účinek“ z větší části, nebo zcela potlačen. V takovém případě by teoreticky mohlo dojít i k takové situaci, kdy největšího počtu mandátů dosáhne strana, která byla až druhá v celkovém počtu hlasů. To je dáno dvěma rysy tohoto volebního systému. 1) zvýhodňuje lokálně ukotvené strany, 2) je velmi citlivý i na drobné výkyvy počtu odevzdaných hlasů.

K prvému. Strana, která dokáže ve volebním obvodu dominovat, je zvýhodněna ještě větším bonusem, než je tomu v případě dvou velkých stran. S odstupem první strany od ostatních, v rámci jednoho volebního obvodu, roste její zisk mandátů podstatně strměji, než roste její odstup od ostatních vyjádřený odevzdanými hlasy. Proto se lépe bude dařit takové velké straně, která si v určitých obvodech dokáže zajistit dominantní pozici. Obdobně mohou být zvýhodněny i malé lokálně ukotvené strany. Může nastat situace, kdy malá strana, která s obtížemi překoná celostátní klauzuli 5%, získá několik mandátů. V určitých obvodech bude natolik silná, že překoná přirozený práh nutný pro získání alespoň jednoho mandátu (přirozený práh – viz. tabulka 7 a přísl. kapitola). Naopak může existovat taková strana, která získá např. 12 % hlasů, ale díky rovnoměrně rozložené voličské podpoře se jí v žádném volebním obvodu nepodaří překonat přirozený práh a skončí s nulou. Typickou, silně lokálně ukotvenou stranou v ČR je KDU-ČSL, která má významně silnější postavení v určitých oblastech východních Čech a Moravy. ODS má silné pozice v Praze, KSČM pak v severních Čechách a na jižní Moravě.

K druhému. Citlivost volebního systému i na malé výkyvy voličské podpory dokládají již tabulky 5 a 6 a závěr kapitoly „Volební formule“. Pokud by k podobnému jevu, jaký byl mezi tabulkami 5 a 6 popsán, došlo ve více volebních obvodech najednou, mohlo by to zásadně změnit celkový výsledek voleb. Proto mohou být pomyslné hranice mezi možnými alternativami výsledných stranických systémů dosti nejasné a křehké. Navíc je jasné, že takováto citlivost velmi znesnadňuje přesnější předvolební prognózy.

Vzhledem k tomu, že nový volební systém může být použit nejdříve v roce 2002, je velmi nesnadné předpovídat, jak konkrétně změní stranický systém. Volební preference se do té doby mohou významně změnit (na to spoléhá Sociální demokracie) a strany mohou uzavřít nejrůznější předvolební aliance. Ať by první volby dopadly jakkoli, stranický systém by se do dlouhodobější podoby přetvářel ještě po několik dalších volebních období. Rozhodně nemusí zůstat v podobě, ve které se ustaví po prvních volbách. V těch bude volič teprve poznávat, jak se nový volební systém skutečně chová. V následných volbách již přizpůsobí hlasování novým zkušenostem a postupně si osvojí volební strategii. Ačkoli nový systém nemusí v každém případě vést ke dvěma dominujícím stranám, v dlouhodobé perspektivě by k dualitě jistě směřoval. Nemusí se nutně jednat o dualitu stran (bipartismus), ale pravděpodobněji o dualitu aliancí (bipolární stranický systém). Není vyloučena ani existence třetího menšího politického subjektu nutného do většinové koalice. Pokud by měla tuto úlohu zastávat Čtyřkoalice, nezdá se, že by se jednalo o dlouhodobý jev. Současná Čtyřkoalice je značně heterogenní aliancí, která drží pohromadě zejména díky opozičně smluvní spolupráci ODS a ČSSD a „hrozícím“ volebním změnám. Z ideologického a programového hlediska je Unii svobody podstatně blíže ODS, než její současný partner KDU-ČSL. To je často patrné i z rozdílného hlasování obou čtyřkoaličních stran ve Sněmovně. Rozdílná ideologická východiska, liberální versus křesťanské, ještě umocňuje zcela odlišný elektorát a jeho geografické rozložení, tj. města versus venkov. Jedinou devizou tak paradoxně zůstává, že si díky této heterogenosti strany uvnitř příliš nekonkurují.

Čtyřkoalice může dnešním způsobem dobře fungovat pouze do té doby, než její členové sami ponosou společnou vládní odpovědnost; jinými slovy do té doby, dokud bude v opozici.

Podstatně logičtější by byla předvolební spolupráce hlavních čtyřkoaličních stran s většími programově bližšími stranami, tedy US s ODS a naopak KDU-ČSL s ČSSD. Vytvoření dvou u výkonné moci alternujících aliancí by bylo nejperspektivnějším dlouhodobým uspořádáním stranického systému. Pokud by proti sobě stály dvě velmi silné aliance a v poměru k nim výrazně slabší KSČM, je velmi pravděpodobné, že by antisystémová strana dramaticky ztratila ve prospěch nepoměrně silnějších aliancí. Nejen, že by se volební systém negativně nedotkl žádné ze současných demokratických parlamentních stran, ale zároveň, s posílením dvou stranických bloků, by se významně propadl zisk antisystémové KSČM. Takový vývoj by byl pro Českou republiku jedině prospěšný. Otázkou však je, zda by se tímto scénářem řídily samotné politické strany. Pokud by nevráživost a neochota ke spolupráci převážily nad racionálními důvody, situace by nakonec mohla být nejpříznivější pro populistickou a antisystémovou KSČM.

Zpět od spekulací k faktům. Jestliže jsme hovořili o racionálních důvodech pro spolupráci v rámci předvolebních aliancí, je na místě tvrzení doložit. Každý jistě tuší, oč se jedná. Výhody předvolební aliance složené výhradně z menších politických stran, které by samy měly jen malou šanci, nemá smysl podrobněji rozebírat, jelikož jde o jev zcela jasný. Předvolební spolupráce je výhodná nejen pro malé strany, ale i pro velké (narozdíl od původního volebního systému). Malá strana je přirozeně motivována vůlí získat alespoň nějaké mandáty ve Sněmovně. Velká strana může být motivována vůlí po sestavení vlády. Malý partner, s nímž se spojí do předvolební aliance, jí k tomu může dopomoci. Spolupráce s menší stranou, která by při samostatné kandidatuře získala jen několik, nebo vůbec žádný mandát, může silnému koaličnímu partneru pomoci zvrátit výsledek voleb. Příkladem by mohl být výpočet voleb 1998, kde byly uměle do takové aliance spojeny ODS a US (tab.9). Jistě, že je tento případ v kontextu doby absurdní, ale obecně dokazuje zmíněné tvrzení. Za normálních okolností by za použití tohoto volebního systému zvítězila ČSSD se 101 mandáty a ODS by byla druhá s 88 mandáty (odstup 13 mandátů). US by získala jediný mandát. Při společné kandidatuře by bylo ODS a US dohromady přisouzeno 102 mandátů a ČSSD by byla odsunuta na druhé místo s 90 mandáty. Pravice by tak vzájemnou spoluprací vydělala 14 mandátů, které by mohly zvrátit celý výsledek voleb. Samozřejmě se jedná o pouhou matematickou kalkulaci se všemi nedostatky, o kterých jsme hovořili. V tabulce 9 nalezneme více příkladů.

Na tomto místě nelze nereagovat na závěry Radka Policara v minulém čísle tohoto časopisu, kde tvrdí, že „vyrovňovací d'Hondtova metoda v kombinaci s malými volebními obvody (je) daleko disproporčnější než britský volební systém“³². Autor tohoto odvážného tvrzení vychází z porovnání svých výpočtů indexů deformace modelového výpočtu voleb do PS PČR z roku 1998 a britských voleb do Dolní sněmovny z roku 1992. Bohužel, porovnává neporovnatelné. Britský stranický systém je již po cca 80 let usazen do dnešní podoby, samotný volební systém pak funguje ještě déle. To je více než dostatečná doba na to, aby psychologický efekt volebního systému naučil voliče racionálně přidělovat své hlasy. Naopak modelový výpočet je konstruován podle hlasů odevzdaných ve volbách s očekáváním velmi proporčního volebního systému. Nemůže se v něm projevit ani jiná volební strategie stran, ani odlišná taktika voličů. K těmto jevům by hned při prvních volbách, po zavedení nového volebního systému, nepochybně došlo. Nemluvě o tom, že zmiňovaný výpočet už vůbec nemůže být schopen zohlednit dlouhodobý psychologický efekt volebního systému. Z tohoto důvodu je Policarovo srovnání irelevantní.

Průzkumy volebních preferencí za poslední rok zneklidňují i samotné tvůrce volební reformy. Stále častěji se polemizuje, zda bude nový volební systém fungovat podle představ jeho autorů. Kompromis mezi d'Hondtem a Imperialim, ztělesněný v modifikované d'Hondtově formuli, je jednou z příčin. V kapitole „Volební formule“ byl dostatečně jasně popsán rozdíl mezi modifikovaným d'Hondtem, který spíše oslabuje malé strany, a Imperialim, který posiluje velké strany. Významnější rozdíl mezi oběma formulami nastane pravděpodobně za situace, kdy kandidují tři nebo čtyři strany s nevelkými rozdíly své podpory. Jedná se právě o situaci obdobnou současným preferencím. Jsem přesvědčen, že Imperialiho dělitel by za této situace podstatně více zachoval většinový efekt volebního systému, než by tomu bylo u modifikovaného d'Hondta. Imperiali by se nijak více nedotkl meších demokratických stran, naopak motivace k předvolební spolupráci a „odměna“ za ni by se ještě zvýšila. Navíc by dokázal výrazněji eliminovat ty strany, které by si nedokázaly najít aliančního partnera, tedy extrémní strany. Domnívám se, že „radikální řez“ by byl lepším krokem, než poloviční kompromisní řešení.

Přes všechno, co bylo řečeno, bych za nejvíce pozitivní považoval velkou motivaci politických stran k předvolební spolupráci. Politická věda potvrdila, že konsensus dosažený v předvolebním vyjednávání, v podobě předvolebních koalic, je pevnější a vede k dlouhodobějším a stabilnějším vládám, než je tomu v případě koalic tvořených až po volbách³³. Nový volební systém by mohl přispět k vyšší koncentraci politických stran a v neposlední řadě by mohl pomoci k posílení tolik potřebného konsensu mezi stranami.

Poznámky:

1. Omlouvám se, že užívám tohoto ne zcela přesného a sporného sousloví, které užívají spíše média, než politická věda. Terminologie není v této oblasti příliš ustálená ani ve světové literatuře. „Většinovými vlastnostmi“ ev. „většinovým efektem“ míním takový vliv na stranický systém, který je směřován stejným směrem nebo se dokonce blíží účinkům prostého většinového systému.
2. Srovnej: T. Lebeda (1999 A): Vládní stabilita v České republice a volební systém poměrného zastoupení II. In: *Politologický časopis* 2/1999, str. 147.
3. Pro tuto práci byly zhotoveny modelové výpočty voleb 1992 – ČNR, 1996 a 1998 PS PČR. Přesně vyhovují všem kritériím výpočtu, které novela volebního zákona stanovila (respektují dané obvody, užívají stejné zaokrouhlování, ...). Princip modelování výsledků voleb podrobněji popsán: T. Lebeda (1999 B): Možné úpravy poměrného zastoupení směřující ke stabilizaci výkonné moci v ČR, In: M. Klíma (ed.): *Možnosti úpravy či reformy volebního systému v ČR*, str. 120.
4. Viz dohoda ze 14. 1. 2000
5. M. Novák: Malá politologická úvaha o vládní stabilitě. In: *Parlamentní zpravodaj*, 07/ 95-96, str. 296-297.
6. Při jednání ODS a ČSSD se objevily i návrhy na redukci počtu poslanců na 162 (dvojnásobek počtu senátorů), čímž by se při stejném počtu volebních obvodů dosáhlo dalšího snížení počtu mandátů v obvodech.
7. Přehled jednotlivých matematických formulí viz T. Lebeda (1998): Vládní stabilita v České republice a volební systém poměrného zastoupení. In: *Politologický časopis* 2/1998, str.116-119.
8. Toto opatření stanoví přímo novela volebního zákona § 48 odst. 4.
9. Čtyřmandátové obvody pravděpodobně: obv. č. 15 Teplice, Litoměřice a obv. č. 26 Vyškov, Blansko. Osmimandátové nejspíše: č. 17 Liberec, Jablonec, Česká Lípa, Semily a č. 31 Olomouc, Jeseník, Šumperk; dále mohou být: č. 25 Brno – město, nebo č. 35 Frýdek-Místek, Nový Jičín.
10. Počty se shodují u všech modelových výpočtů – 1992, 1996, 1998.

11. Z. Koudelka: Změna volebního systému. In: *Politologický časopis* 1/ 2000, str. 91.
12. R. Polícar: Jsou navrhované změny volebního zákona v souladu s ústavou? In: *Politologický časopis* 2/ 2000, str. 179-180.
13. Volební dělitel – lichá čísla 1; 3; 5; ...
14. Volební dělitel – řada čísel vždy zvětšených o 3, tj. – 1; 4; 7; 10; ...
15. Volební dělitel – 2; 3; 4; ...
16. viz A. Lijphart (1986) Degrees of proportionality of proportional representation formulas, p.170-179. In: B. Grofman, A. Lijphart (eds): *Electoral laws and their political consequences*, Agathon press, New York 1986. Dále též Lebeda 1998.
17. Poslanec Koudelka (ČSSD) je jedním z autorů volební reformy .
18. Nelze srovnávat s procenty při volbách, kde 100% představují všechny platné hlasy, zatímco v tomto případě 100% představuje pouze součet zisků čtyř představených stran.
19. Podrobněji: Lebeda 1998 str. 116 – 119.
20. Tamtéž str. 116.
21. Předkladatelem byl poslanec Vidím (ODS)
22. Platí pro metody volebního dělitele.
23. Čtenář, který netouží proniknout do postupu pro výpočet přirozeného prahu, může s klidným svědomím tento odstavec vynechat.
24. Poslední mandát = mandát, který je při proceduře přidělování mandátů (které probíhá postupně) přidělen jako poslední ze všech.
25. Míňna je voličská podpora, nikoli zastoupení ve Sněmovně.
26. Dohoda mezi ODS a ČSSD ze 14. ledna 2000.
27. Strany pravděpodobně používaly vlastní výpočty. Vůbec první modelové výpočty zpracované podle volebního systému s podobným charakterem byly publikovány na jaře 1998, viz Lebeda 1998, později též Lebeda 1999 A. První modelový výpočet zpracovaný na základě 35 obvodů a modifikované d'Hondtovy formule (tehdy ještě s prvním dělitelem 1,4 nikoli 1,42) jsem představil v deníku *Právo* 22. 2. 2000. Definitivní modelové výpočty, které přesně respektují znění volební novely, jsou publikované v této studii. Mezitím byly zveřejněné modely i z jiných zdrojů, např. výpočty Václava Božka v již citovaném článku Z. Koudelky. Výsledky se mezi sebou mírně liší, což může být způsobeno užitím jiného rozložení 35 volebních obvodů a dále různým prvním dělitelem (1,4 ev. 1,42).
28. Zatím byly výpočty provedeny pouze jednou. Agentura STEM: *Lidové noviny* 19. 6. 2000, str. 1 a 2. Poté agentura Sofres-Factum: *MF Dnes* 21. 6. 2000, str. 4.
29. Těžko se zde promítne teoreticky možná vyšší volební neúčast skupiny „nespokojených“ voličů preferujících ve výzkumech ve větší míře jednu ze stran (konkrétně zejm. KSČM). Nebo naopak neúčast skupiny voličů, kteří upřednostní volnou neděli před návštěvou volební místnosti, atp.
30. Údaje převzaty: *Lidové noviny* 19. 6. 2000, str. 1 a 2 (STEM). *MF Dnes* 21. 6. 2000, str. 4 (Sofres-Factum). STEM použil data za období září 1999 až květen 2000. Sofres-Factum použil data z průzkumů 24. 3. až 2. 6. 2000, tj. 9 732 dotázaných.
31. Proto by nebylo přesné hovořit o podobě stranického systému před volbami. Velmi zjednodušeně řečeno, podoba stranického systému je dána disponibilní silou stran v parlamentu, nikoli výší volebních preferencí.
32. R. Polícar (již citovaný článek), str. 180.
33. Podrobně M. Novák: *Systémy politických stran, Úvod do jejich srovnávacího studia*. 6. kapitola *Aliance a koalice*, str. 175-191, SLON Praha 1997.

Summary:**Survey of the Selected Aspects of the Reform of the Electoral System**

The radical reform of the electoral system to the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic provoked a great discussion. The reform, prepared by the two most powerful political parties – ODS /the Civic Democratic Party/ and ČSSD /Czech social democratic party/, aims to strengthen the majority effect of the electoral system. As a result, the set up of stable and majority governments should be easier.

This study makes readers familiar with the fundamental points of the reform and tries to analyse its possible consequences. In details, it focuses on the possible impacts on the party system. In depth, it studies the result of combining small constituencies, the so-called „modified d’Hondt formula“ (the product of this electoral reform) and a non-standard closing clause. Model calculations of the elections 1992, 1996 and 1998 were one of its main empirical sources. By means of different variations of model calculations, it attempts to indicate some possible trends of changes inside the party system. After the application of this particular electoral system, changes could be very essential.

This study aims to present a detailed description of the main points of the new electoral system but also to supplement the basis for the discussion about the accord between this new electoral system and the Constitution. We can find the inconsistency with the constitutional text especially in the question whether the elections with the use of the new electoral system would take place according to the principles of proportional representation. At the present, this problem is being discussed by the Constitutional Court (August, September 2000).